

Hoofdstuk 1

VERBONDENHEID ALS FUNDAMENT VOOR EEN POSITIEVE EN RESPECTVOLLE SCHOOLCULTUUR⁶³.

1. Situering en kernideeën

De-linquentie en verbondenheid

Dit hoofdstuk is volledig gewijd aan de visie en methodiek van het ‘Project Verbondenheid’. Dit preventieproject ontstond halfweg de jaren negentig aan de Rechtsfaculteit van de Katholieke Universiteit Leuven en bouwde voort op het gedachtegoed van Anouk Depuydt. In haar licentiaatsverhandeling criminologie stelt ze dat elk respectloos handelen in wezen ‘de-linquent’ is. Wat letterlijk betekent dat er tussen de dader en het slachtoffer of de benadeelde omgeving, op het ogenblik van het respectloos handelen, ‘*geen* (doorleefde of door empathie gekleurde) *band*’ bestaat. De band tussen beide is op dat moment ofwel afwezig (onverschilligheid), ofwel problematisch (vijandig, negatief gekleurd). Beide houdingen bieden de voedingsbodem bij uitstek voor respectloos gedrag.

Om te voorkomen dat relaties die richting uitgaan en er voor te zorgen dat kinderen en jongeren zich wel inlevend en respectvol zouden opstellen, zou er volgens het Project Verbondenheid werk moeten worden gemaakt van een opvoedings-, leer- en leefomgeving waarin (jonge) mensen wel de kans krijgen om positieve en meer diepgaande banden te ontwikkelen (‘re-ligare’ = opnieuw verbinden). *Ervaringen* van verbonden zijn vormen immers de opstap naar een *basishouding* van verbondenheid. Die basishouding wordt gekenmerkt door openheid, respect, zorg en de oprechte wil om de/het andere ten voeten uit te respecteren.

Positief schoolklimaat helpt geweld voorkomen

Het Project Verbondenheid ging in 1994 van start als een pilootproject in het kleuter- en lager onderwijs. In 1999 werd de sprong gemaakt naar het secundair onderwijs. Tussendoor kwamen er ook toepassingen in andere domeinen (gevangeniswezen, bemiddeling, sociale sector, kinderopvang, gezondheidseducatie, psychiatrie, ...). Sindsdien hebben heel wat scholen kennis gemaakt met de visie en de praktijktoepassingen van het project. Hoewel het project veelal gekend is als preventieproject (voorkomen van schoolgeweld), ligt de klem-

⁶³Dit hoofdstuk is gebaseerd op Unit B 3 van het VISTA-vormingspakket dat terug te vinden is op www.vista-europe.org. (Zie Modules & Units; doorklikken op Module B: de tekst van Unit B3 is beschikbaar in een aangepaste Nederlandse vertaling en bewerking van de oorspronkelijke, Engelse tekst.)

toon toch op de opbouw van een positief team-, klas- en schoolklimaat.

Verbondenheid loont

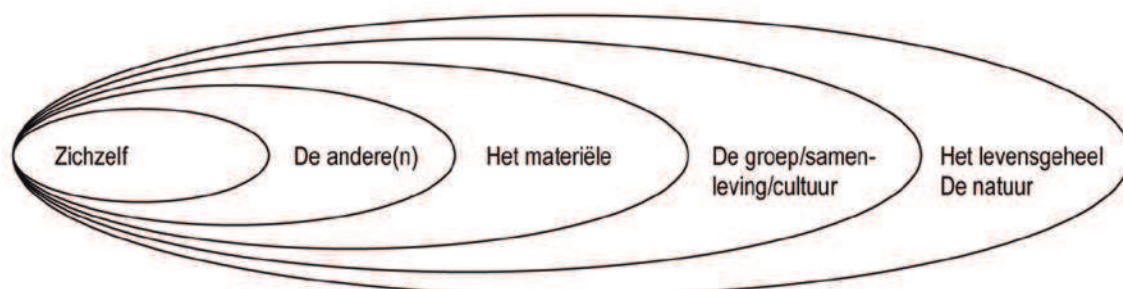
Investeren in verbondenheid biedt uitzicht op heel wat positieve doelen. Het individuele en collectieve welbevinden wordt erdoor versterkt. Er is sprake van minder probleemgedrag en het lukt beter om positieve doelen voor ogen te houden en te realiseren. Jongeren die op één of andere manier verbondenheid ervaren, winnen bovendien aan groeikracht en zelfvertrouwen en het leven an sich ervaren ze als zinvol. Positief is ook dat jongeren met die ervaringen meer open staan voor en sterker geboeid worden door wat zich rondom hen afspeelt. Ze treden het leven met open armen en geest tegemoet en laten zich uitdagen en bevragen door wat hun levens- en leerpad kruist. Ervaringen van verbondenheid voeden hun inlevingsvermogen en laten hen van binnen-uit (!) groeien naar een respectvolle houding. Wat betekent dat er dus minder nood is aan controle, bestraffing en betutteling.

Vijf levensbanden ervaren

Werken aan verbondenheid houdt in dat er aandacht wordt geschonken aan vijf levensbanden: de band met zichzelf, de band met concrete anderen, de band met de materiële omgeving, de band met de groep/samenleving/cultuurgemeenschap en de band met het levensgeheel (het grote geheel van tijd en ruimte waar alles en iedereen deel van uitmaakt en waarin ons bestaan zich afspeelt). De wijze waarop kinderen en jongeren meer in voeling worden gebracht met deze vijf bestaansdimensies beperkt zich liefst niet tot het cognitieve of kennisgerichte spoor. Het leren ‘over’ garandeert immers geen diepgaande betrokkenheid. Doorleefde en bewuste ervaringen maken een veel diepgaander leerproces mogelijk. Het ‘weten’ dat hieruit voortvloeit, gaat uit van de hele persoon.

Kinderen en jongeren die de kans krijgen om leer- en levenservaringen op te doen die getuigen van verbondenheid, ontwikkelen juist daardoor een stevig innerlijk ethisch kompas. Op die manier raken ze voortreffelijk toegerust om in onze complexe sociale werkelijkheid te stappen en op eigen houtje ethische afwegingen te maken. Nu de samenleving de grote verhalen achter zich heeft gelaten, is het antwoord van het Project Verbondenheid meer dan ooit op zijn plaats.

Schema: Vijf levensbanden

Appelboommetafoor

Het appelboommodel vat het gedachtegoed van verbondenheid mooi samen. De appelboom staat symbool voor de opgroeiende jonge mens. De vijf wortelstokken die de boom voeden en die hem in de aarde verankeren, belichamen de vijf dimensies van verbondenheid. De vrucht die de boom draagt ziet eruit als een appel. Hierin herkennen we onder meer de positieve, respectvolle houding van het kind/de jongere.

Spijtig genoeg wordt die gezonde vrucht wel eens belaagd door allerlei plagen en storend ongedierte (= problematische opvoedingssituatie, negatieve groepsdruk, experimenteergedrag, onbeheerst alcohol- of ander druggebruik, eigen slachtofferschap, negatieve schoolervaringen, uitsluiting, ...). Om er voor te zorgen dat de vrucht niet wordt aangetast en de gevreesde plagen achterwege blijven, kan gebruik worden gemaakt van een waaier van maatregelen. Het gaat om curatieve initiatieven (verdelgende spuitbus die de risicovolle plagen bestrijdt en zieke ‘appels’ opnieuw gezond maakt), specifieke preventieve maatregelen (probleemvoorkomende of beschermende spuitbus), algemeen preventieve maatregelen en initiatieven die het milieu waarin de boom opgroeit zo optimaal mogelijk houden (fundamentele preventie)⁶⁴.

Het Project Verbondenheid stimuleert schoolteams om probleemgedrag niet louter symptomatisch te bestrijden (vechten tegen het probleem dat zich onmiddellijk aandient) maar verder en dieper te kijken. Kinderen of jongeren die voor problemen zorgen, zitten vaak zelf in de knoei. Ook de school of de leerkrachten kunnen ongewild een aandeel hebben in wat er fout loopt. Genuanceerder kijken betekent ook dat men tot genuanceerder antwoorden komt en dat zich meer alternatieven aandienen.

Voorzorgprincipe

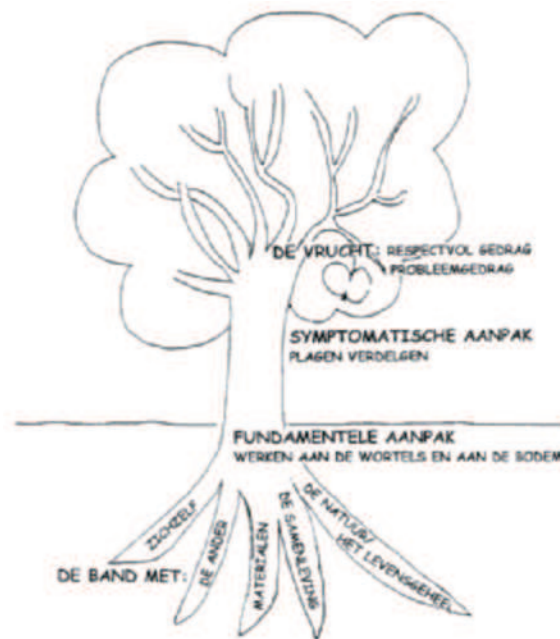
Kiest een school er uiteindelijk toch voor om een verdelgende spuitbus te gebruiken (als de nood hoog is) dan wordt best rekening gehouden met het voorzorgprincipe: te zware of te veel ‘pesticiden’ kunnen het probleem immers vergroten. Goede maatregelen zorgen er voor dat lucht en bodem (context) niet worden aangetast en dat de levenskansen van deze en andere bomen gevrijwaard blijven. Scholen maken het zichzelf bijvoorbeeld lastiger wanneer ze alle leerlingen straffen omdat enkelen onder hen hardleers blijven en moeilijk blijven doen. Het pedagogisch effect van onredelijke straffen is hoogst twijfelachtig. Opvoeders die jongeren ‘breken’ maken van hen nog geen beter mens.

Het Project Verbondenheid kiest bij voorkeur voor maatregelen, initiatieven en acties die de bodem verrijken (duurzame, positieve initiatieven die de verbondenheid versterken) en die het groeipotentieel ten volle aanspreken. Humus toevoegen betekent dat de omgeving inspeelt op de groeibehoefte van (kwetsbare) jonge mensen⁶⁴. Zo versterkt men de wortels van de boom

---

⁶⁴ De terminologie verwijst naar het preventiekader van J. Deklerck: zie hoger, p. 92-96.

en houdt men hem sterk en gezond. De boom zal betere vruchten dragen en hij is nadien nog beter bestand tegen eventuele plagen of de onvermijdelijke stormen van het leven.

2. Doelen

De bouwsteen die zo dadelijk wordt voorgesteld biedt aan de gebruikers de volgende mogelijkheden:

- beter vertrouwd raken met het gedachtegoed (kaders en concepten) van het Project Verbondenheid;
- het evalueren van de kwaliteit van omgaan binnen de school;
- stilstaan bij al wat nu al bijdraagt tot het ervaren van verbondenheid op school;
- mogelijkheden verkennen voor het versterken van het respectvol omgaan en van de leefkwaliteit binnen de school (door nog meer kansen te geven aan ervaringen die de verbondenheid versterken).

3. Bouwsteen 1:

Werken aan verbondenheid op klas- en schoolniveau

Werken aan verbondenheid betekent dat de school investeert in de kwaliteit van omgaan binnen de school. Het gaat dus om een positief georiënteerde keuze waarbij het er op aan komt de vijf dimensies van verbondenheid bij leerkrachten en leerlingen een belangrijke(r) plaats te geven. Dit lukt het best op voorwaarde dat de leerkrachten/opvoeders overtuigd zijn van het belang van verbondenheid.

⁶⁵ Inspelen op de groei behoeften betekent ook dat er aandacht is voor regelduidelijkheid en structuur. Hiermee wordt ingespeeld op de behoefte naar veiligheid. Jongeren putten vertrouwen en zekerheid uit de nabijheid van volwassenen, ook als zij structuur en grenzen aanbrengen. Dat er af en toe eens 'wordt gebotst' is normaal en draagt zelfs bij tot de identiteitsopbouw.

Daartoe moeten alle leden van het schoolteam op zijn minst weten dat ‘werken aan verbondenheid’ niet betekent dat ze zich op een zoveelste thema moeten storten. Het moet hen duidelijk worden gemaakt dat er in elke school – dus ook in hun eigen school – heel wat activiteiten en initiatieven plaatsvinden die perfect beantwoorden aan wat hier wordt vooropgesteld. Boeiend is wel dat leerkrachten nu nog duidelijker vernemen welke waarde die initiatieven in zich dragen. Deze inhoudelijke duiding zorgt tegelijkertijd voor een nog grotere samenhang tussen al wat de school onderneemt, zeker als het er op aankomt het schoolklimaat te verbeteren en probleemgedrag te helpen voorkomen. Even goed komen bepaalde tegenstrijdigheden aan het licht of men stelt vast welke lacunes het schoolbeleid tot hiertoe heeft.

Aan de slag gaan met het thema verbondenheid houdt in dat volgende stappen (eventueel in andere volgorde) worden genomen:

(a) *Ervaringsreflectie* bij de leerkrachten: het thema ‘verbondenheid’ wordt dicht bij de eigen ervaring gebracht (vb. eigen ervaringen met straffen en belonen, ook tijdens de periode waarin men zelf nog op de schoolbanken zat; stilstaan bij krachtige leermomenten uit de eigen schooltijd; nagaan welke elementen het eigen moreel aanvoelen sturen; ...).

(b) *Opstellen van een dubbele praktijkinventaris*: Stilstaan bij de actuele school- en klaspraktijk: in kaart brengen welke dimensies van verbondenheid daar nu al aandacht krijgen, geen aandacht krijgen, matig aandacht krijgen en nagaan waarom dit zo is en wat dit met zich meebrengt.

(c) *Nieuwe betekenisvolle en duurzame initiatieven voorstellen en uitwerken* (individueel, klas-, school- of teamniveau) met de garantie dat ze geïntegreerd zullen worden in de eigen schoolwerking. Men gaat dus na welke initiatieven het meest wenselijk en haalbaar zijn. Nadien werkt men ze één na één uit (aansluitend bij de lesdoelen en/of bij de beleidsdoelen van de school (GOK, zelfevaluatie, doorlichting, ...)).

Bij dit alles zorgt men ervoor dat het *hele team* en voor zover mogelijk de hele schoolgemeenschap betrokken wordt bij het ganse implementatie- en uitvoeringsproces. Dit vereist een goede communicatie, heel wat bredere overleg- en werkmomenten en een grote bereidheid tot dialoog en samenwerking, zelfs tot en met het moment van evalueren. (Zie Deel 2: de ‘whole school approach’).

De opdrachten die hieronder bij elkaar worden gebracht sluiten aan bij de sleutelmomenten ((a), (b) en (c)) in het werkproces. Samen zorgen ze er voor dat de school haar eigen groei- en werkproces in handen neemt en houdt. Dit verdiept het leerproces en werkt een duurzame verankering in de hand

Opdracht 1

Deze oefening polst naar de bewuste verbondenheid van teamleden met zichzelf en hun omgeving. De tekst in het kader maakt duidelijk waar het om gaat.

BELEVINGSBANDEN	Op welke manier komt elk van de hiernaast genoemde belevingsbanden in jouw leven aan bod? Vat jouw antwoord samen in elke staakwoorden.
De band met jezelf	
De band met de ander	
De band met het materiële / de materiële omgeving	
De band met de groep / samenleving / culturen	
De band (met de natuur als) het al-omvattend levensgeheel	

Kies vervolgens die 'band' uit die voor jou het meest vanzelfsprekend aanvoelt of die jij het sterkst ervaart. Beantwoord daarna onderstaande vragen:

Vraag	Antwoord
<i>Welke band voelt voor jou heel vanzelfsprekend aan en ervaar jij het sterkst in jouw leven? (Kies slechts één van de vijf banden ook al zijn er meerdere die jou aanspreken.)</i>	
<i>Schets één van jouw ervaringen (die je wilt delen met de groep en) die illustreert hoe jij die band als betekenisvol ervaart/ervaren hebt in jouw leven.</i>	
<i>Heb je de indruk dat die 'sterke ervaring' ook nu nog nawerkt in jouw leven en eventueel zelfs in jouw manier van aanpakken als leraar? Zo ja, leg uit op welke manier die ervaring tot op vandaag betekenisvol blijft.</i>	

Goed om weten: De nabespreking van deze oefening heeft onder meer de (bij-)bedoeling om de teamleden dichter bij elkaar te brengen. Omwille van de originele invalshoek gaan mensen op een andere manier met elkaar in dialoog. Dit verrijkt het bestaande contact. Mensen die al jaren collega's zijn, leren elkaar aldus nog beter kennen. Het valt ook op dat deze oefening sterk bijdraagt tot het nog beter begrijpen van wat onder 'verbondenheid' wordt verstaan en hoe 'verbondenheid' bijdraagt tot de kwaliteit van leren en (samen-)leven van leerlingen, leerkrachten en ouders.

Opdracht 2:

Deze opdracht kan maar van start gaan als de deelnemers de kans kregen om de visie en de belangrijkste begrippen van het Project Verbondenheid hebben leren kennen. De oefening houdt in dat men al of niet in kleine groep een sterktezwakteanalyse opstelt van de huidige manier van werken op klas-, school- en teamniveau. Scholen die recent een gelijkaardige oefening hebben gemaakt, hoeven die niet over te doen. Een zelfevaluatie of een doorlichting laten eveneens toe om nieuwe werkdoelen te bepalen.

Als gevolg van de voorkeur voor een teamgerichte aanpak vragen de medewerkers van het Project Verbondenheid meestal dat alle teamleden onderstaande matrix zouden invullen. Dit vraagt van elk teamlid 10 tot maximaal 15 minuten werktijd. Achteraf worden de resultaten van deze denkoefening uitgewisseld in kleine deelgroepen. De slotvraag die elk groepje moet beantwoorden polst naar het voor hen meest prioritaire werkpunt voor de eigen school. Elk groepje wordt gevraagd haar belangrijkste bevindingen op papier te zetten. Het is de bedoeling dat alle verslagen nadien worden bekeken door de schoolleiding en/of de gemandateerde stuurgroep binnen de school. Op die manier krijgt men inzicht in wat er leeft binnen de groep en welke voorstellen op een groot draagvlak kunnen rekenen. Het lukt ook beter om nieuwe ideeën en voorstellen te verzamelen.

BESTE COLLEGA,

we willen jou vragen om dit schema in te vullen. Noteer in de open vakken welke activiteiten of acties jij / onze school nu al onderneemt om elk van de genoemde belevingsbanden te versterken. Zoals je kunt zien proberen we dit op vier niveaus te bekijken: het niveau van de individuele leerlingenbegeleiding, het klas-, school- en teamniveau. Het gaat er om een realistisch beeld te schetsen van onze huidige schoolwerking.

DANK OMDAT WE OP JOUW MEDEWERKING MOGEN REKENEN!

	FOCUS BIJ LEERLINGEN/LEERKRACHTEN MET ...			FOCUS BIJ HET SCHOOLTEAM
	<i>Individueel niveau</i>	<i>Klasniveau</i>	<i>Schoolniveau</i>	<i>Teamniveau</i>
<i>Band van de leerlingen / leerkrachten met ...</i>				
<i>Zichzelf</i>				
<i>De ander</i>				
<i>De materiële omgeving / materialen</i>				
<i>De groep / samenleving / cultu(u)r(en)</i>				
<i>Het levengheheel / de natuur</i>				

Opdracht 3:

Deze opdracht helpt het schoolteam/de schoolleiding bij de zoektocht naar prioritaire actie- of werkpunten om de actuele schoolwerking te ondersteunen, te activeren, te versterken of bij te sturen.

Om snel, efficiënt en doelgericht te kunnen werken, volgt dit schema de opbouw van het in Deel 2 beschreven preventiekader, met name de preventiepiramide van Deklerck. Het betekent dat alle deelnemers met dit kader vertrouwd moeten zijn. Wie het kader niet kent, kan eventueel opteren om een alternatief schema op te bouwen waarin enkel sprake is van primaire, secundaire en tertiaire preventie.

BESTE COLLEGA,

Met de preventiepiramide in het achterhoofd willen we jou/jullie vragen om volgende matrix aan te vullen. Noteer in de respectieve vakken die initiatieven of acties die er volgens jou/jullie het best thuishoren.

Evalueer in de derde kolom hoe tevreden je bent over elk initiatief dat je aanbrengt. In de laatste kolom geef je een cijfer voor de globale beoordeling van elke actieniveau. (Per actieniveau worden enkele voorbeelden aangereikt.)

Kies voor een cijfer tussen 10 en 0 om jouw waardering te omschrijven. [een 10 staat voor: 'Kan niet beter!']

DANK JE!

<i>ACTIENIVEAU</i>	<i>BESTAANDE INIATIEVEN</i>	<i>WAARDERING</i>	
		<i>PER INIATIEF</i>	<i>GLOBAAL</i>
<i>Curatieve niveau (probleemoplossend niveau) [Niveau 4]</i>	- houdingkaart - contract - straffen - gesprek met hulpvoeder	6 5 6 8	6
<i>Niveau van specifieke preventie maatregelen [Niveau 3]</i>	- bewakingscamera aan fietsstalling - verkeersopvoeding - getuigenis drugsmisbruik - klasafspraken opstellen in eerste lesweek	7 9 7 9	8
<i>Niveau van algemene preventie maatregelen [Niveau 2]</i>	- leefsleutels - titularisuur met mentorbegeleiding	7 4	5
<i>Niveau van fundamentele preventie maatregelen [Niveau 1]</i>	- startdagen in klasverband - onthaalspel met derde graad voor nieuwkomers - fietspooling tijdens eerste lesweek - receptie na eerste schooldag - leerlingen die een kunstproject uitwerken - het jaarlijks schooltoneel (alle richtingen leveren een bijdrage)	8 7 10 10 6 7	8

Goed om weten: De uitwisselingsronde en het nagesprek in (deel)groep(jes) leveren telkens heel wat nuttige informatie op. Schoolteams zien zich bevestigd in het goede dat er in hun school gebeurt of voelen zich uitgedaagd en aangesproken om meer aandacht te schenken aan leefklimaatverbeterende initiatieven. Sommige scholen stellen vast dat ze het vooral moeilijk hebben om curatief op te treden. Sanctioneren en sturen is niet hun sterkste kant. Wanneer beide oefeningen achter de rug zijn, slagen de teamleden en schoolteams er veel makkelijker in om helder te maken welke werkpunten of uitdagingen prioriteit genieten. Zodra deze punten geëxpliciteerd zijn, dient gewerkt aan een goede planning en taakverdeling. Liever dan nieuwe opdrachten of nieuwe werkgroepen in het leven te roepen, kan men kijken wie binnen de bestaande werking *verantwoordelijkheid kan opnemen (coördinatie, creatief denkwerk, uitvoering, evaluatie)*. *Het belet scholen niet om toch te kiezen voor een tijdelijke werk- of verbetergroep.*